

діагностики психофізіологічного стану водія при совершении им ДТП.

ЛИТЕРАТУРА

1. Будяк Н.И., Нагорный Е.Г. Психофизиологические вопросы надежности и отбора водителей автомобилей // Психологические вопросы безопасности деятельности: Сб. науч. тр. –Таллинн, 1981. – С.86-91.

2. Полянова Г.А. О взаимосвязи между индивидуально-психологическими качествами водителей и их действиями по управлению автомобилем // Вестник МГУ. –1988. –Сер.14. –№ 4. –С.44-53.

3. Суворов Ю.Б., Гордеева А.К. Исследование зависимости времени реакции водителя от отвлекающего фактора // Проблемы судебно-автотехнической экспертизы. –М., 1985. –С.60-64.

Поступила в редколлегию 20.07.2002

ГОВОРУН В.В. МЕТОДИКА КОМПЛЕКСНОЇ ДІАГНОСТИКИ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ВОДІЯ ПРИ СКОЄННІ НИМ ДТП

Надано перелік та обґрунтування методичних прийомів, які можна використати для діагностики індивідуально-психічного та психофізіологічного стану водія автомобіля при скоєні ним ДТП.

GOVORUN V.V. A TECHNIQUE OF COMPLEX DIAGNOSTIC OF MENTAL CONDITION OF THE DRIVER AT UNDERTAKING BY HIM OF ROAD AND TRANSPORT INCIDENT

The list and substantiation of methodical methods is submitted, which one can be used for diagnostic personal-mental and a psychophysiological condition of the driver of the automobile at undertaking by him road and transport incident.

УДК 300.312

О.П. ДЗЬОБАНЬ, канд. філос. наук,
О.Л. РІПА

Харківський військовий університет

ОСНОВНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

На підставі аналізу праць сучасних дослідників проблем ментальності визначаються і обґрунтовуються основні специфічні риси, зміст та особливості української правової ментальності. Показаний зв'язок української правової ментальності з політичною та моральною формами суспільної свідомості, духовно-культурними аспектами суспільної життєдіяльності.

Етногенез українського народу сучасні дослідники простежують починаючи приблизно з IX-X ст. Тому й початок формування світоглядної, а також і конкретно правової ментальності українського народу визначається у межах доби Київської Русі. Не вдаючись у детальний історико-філософський аналіз даного феномена, зазначимо, що з часів Київської Русі сформувалися та існують до сьогодні такі риси української ментальності, як індивідуалізм, несприйняття деспотизму, екзистенційність світоглядних орієнтацій, кордоцентризм. Проте, це зовсім не означає відсутності в українській ментальності інших, відмінних і навіть альтернативних щодо названих моментів і аспектів, хоча вони й існують як "доповнюючі ланки" у "індивідуалістично-екзистенційно-кордоцентричному" контексті, утворюючи з останнім неповторну і неподільну діалогічно-гармонійну цілісність ментальності.

При виявленні особливостей розвитку українсь-

кого народу на сучасному етапі та його відмінностей від інших народів найбільш доцільним, очевидно, є проведення аналізу основних і суттєвих характеристик і сучасних показників не тільки в економіці, політиці, культурі, а й особливостей правової реальності.

Українська правова ментальність є надзвичайно складним, поліаспектним, неоднозначним, протирічливим, але, разом з тим, оригінальним, самобутнім соціально-правовим феноменом. Аналіз літератури [1-5] та власні дослідження авторів [6-7] надають підстав констатувати, що це пов'язане з рядом обставин, які визначають специфічні риси правової ментальності, її особливості та зміст.

По-перше, правова ментальність українського суспільства традиційно відрізнялась і відрізняється недбалістю і негативним відношенням до права. Ця особливість сьогодні прийняла дещо інші форми, ніж раніше, що зумовлене радикальною перебудовою

вою усієї української дійсності. Але в онтологічному аспекті це не змінило сутності правової ментальності, що сьогодні виявляється у бурхливому “розквіті” юридичного нігілізму, який глибоко вкоренився у свідомості людей.

Прояв нігілізму у відношенні соціальної цінності права, на жаль, є специфічною рисою української ментальності. Багатовікова історія нашої держави – наявне тому підтвердження. Юридичні цінності в українському суспільстві не сприймалися і не сприймаються як необхідні для існування і до сьогодні. Навпаки, повсякчасне порушення правових приписів, приховане, а часом і відкрите нерозуміння (а здебільшого – небажання зрозуміти) фундаментальних цінностей правової реальності – усе це і багато іншого є в сутності української правової ментальності проявом жорсткого юридичного нігілізму, який умовно можна назвати “правоаксіологічним”.

Даний вид правового нігілізму є реальною загрозою для духовної культури суспільства. Правоаксіологічний нігілізм українського етносу істотним чином гальмує розвиток правової культури, права, правопорядку, законності, що на фоні загальної соціальної, духовної, моральної, культурної кризи суспільства і держави лише ускладнює ситуацію в країні. Сьогодні вже є сенс вести мову про опрацювання механізмів протидії колективістським, антиіндивідуалістичним тенденціям, які призводять до правового нігілізму.

По-друге, українській правовій ментальності притаманний етатизм (державна розглядається, в основному, як вищий результат і мета суспільного розвитку), про що свідчить уся історія України. Надмірна орієнтація на державну владу є характерною рисою сучасної ментальності, яка висвітлює її в не найкращому світлі порівняно із західною свідомістю і ментальністю. В західній цивілізації особистість більше розраховує на власні сили і можливості, держава ж розглядається як юридичний “арбітр”, який чітко і пунктуально охороняє індивідуальну свободу, безпеку, власність своїх громадян і діє згідно з приписами права. В українському суспільстві індивід не володіє тим почуттям позитивної правової відповідальності і обов’язку, який характерний для громадян західноєвропейської демократії, що істотно ускладнює загальноукраїнський правовий прогрес.

Аналізуючи особливості етатистської психології в українській правовій ментальності важливо також відзначити специфіку взаємовідносин особистості і держави в Україні. Формально дані відносини носять рівноправний, справедливий, взаємовигідний характер, однак фактично наша історія свідчить, що особистість завжди була безправною у відносинах із державною владою.

По-третє, сучасна українська правова менталь-

ність знаходиться у кризовому стані, у процесі пошуку нових правоаксіологічних настанов. Життя примушує провести певну “ревізію” юридичних цінностей, норм, інститутів, які не відповідають потребам і запитам сучасної соціальної практики (наприклад, вільна форма шлюбу, працевлаштування без юридичного оформлення тощо). Усе це ще більше посилює традиційну для української ментальності психологічну амбівалентність.

Непрості соціально-правові реалії сьогоднішнього дня відображаються і на стані юридичного духу суспільства. У даний момент вітчизняна ментальність характеризується песимістичним настроєм, схильністю до соціальної паніки, відчаю і аномії, невірою у майбутнє.

В даних умовах зміст існування та функціонування державної влади “розмивається”, низька ефективність діяльності державних органів, особливо правоохоронних, далеко не покращує загального емоційного самопочуття суспільства, провокує недовіру до влади.

Стосовно відношення правової ментальності українського народу, то можна констатувати суперечливість і пасивність такого відношення до суб’єктивних прав і свобод, що свідчить про певне культурно-юридичне спустошення української ментальності. Однак, в глибинних структурах свідомості українців наявний потенціал духовно-юридичної енергії подальшого позитивного розвитку (за сприятливих умов) правової культури України.

По-четверте, аксіологічна характеристика ментальності включає в себе як загальнолюдські, загальноцивілізаційні, гуманітарні цінності, так і цінності етнічні, групові, родові тощо. Із усієї поліфонії ментальних цінностей виділяються етногенетичні, синергетичні, базисні, які обумовлюють специфіку етнічної ментальності і дозволяють зберегти власну ідентичність. Дані цінності складають генетичний код ментальності, який обумовлює особливості мислення, чуття, поведінки представників різних націй, народностей, соціальних груп. Саме завдяки цим цінностям ментальність формує власний неповторний духовний світ, який, у свою чергу, дозволяє їй розвинути свою внутрішню сутність і аксіологічний зміст. Тут надзвичайно актуалізується психологія української правової ментальності, її стереотипи, реакції.

Соціально-філософський аналіз [6-7] психологічних аспектів духовно-культурного сприйняття української ментальності дозволяє виявити специфічні риси її психології. До них можна віднести ірраціональність, алогічність, імпульсивність, наївну ідеалістичність, терпимість, прагнення до справедливості, а також тісний зв’язок з релігійними цінностями. Отже, психологічна картина української правової ментальності багатогранна, поліаспектна, що і

е її духовною самобутністю.

По-н'яте, специфіка української ментальності виявляється також у взаємодії з юридичною культурою суспільства, у характерному способі сприйняття правових цінностей. Розумово-психологічні структури вітчизняної правової ментальності, з одного боку, пов'язані з правовою культурою суспільства, а іншого – неадекватно сприймають його цінності. На підставі цього можна вести мову про досить цікавий феномен. Ментальність української правової системи не може бути (онтологічний аспект) поза простором правової культури, забезпечує цілісність останньої (інтегративна функція), однак, у цей же час правова ментальність дистанціюється від правової культури, від її загальнолюдських цінностей. І це цілком зрозуміло, оскільки вони не є традиційними для української ментальності. Мова йде про природні, невідчужувані права людини, про правову автономію індивіда в межах юридичного співтовариства, про домінанту права над державою тощо. Згадані соціально-правові цінності не стали близькими для української свідомості, що ще раз підтверджує її ірраціональність.

На жаль, практика життєдіяльності сучасної української держави не тільки не сприяє покращенню стану правової свідомості і ментальності, але ще й прискорює ментальну “ерозію”.

По-шосте, на даному фоні чітко виявляється наївне, нічим не виправдане, ідеалізоване сприйняття значення права у суспільному житті. Таке явище у науковій літературі отримало назву “правового ідеалізму”. Така ситуація є надзвичайно оригінальним феноменом. З одного боку, українці в цілому не відчують по відношенню до права і закону особливих позитивних емоцій і почуттів, настроїв і хвилювань. З іншого боку, у суспільстві все ж існує віра у необмежені регулятивні можливості права. Для правового ідеалізму характерне переконання, що експансія юридичних норм у сфері регламентації суспільних відносин обов'язково призведе до якісного покращення життя людей. Однак, гасло “більше законів хороших і потрібних” є досить спірним і проблематичним, оскільки нормальна робота закону можлива лише за умови стабільності у суспільстві.

І, нарешті, політичні аспекти проблеми української правової ментальності. Аналіз наукової літератури, досвід десятирічної життєдіяльності українського суспільства під гаслами незалежності і самостійності дозволяють констатувати надмірну заполітизованість правової ментальності українців, що обтяжує її невластивими якостями. Українське суспільство занадто захоплюється політичними інтригами, сплесками народного невдоволення щоб звертати увагу на відповідність соціально-політичних явищ правовим вимогам.

Сучасній українській ментальності властива не тільки політична демагогія і популізм, але й еклектичність уявлень, ідей, ідеологічна сумбурність, непостійність і непослідовність економічних, політичних, правових та інших поглядів. До сьогодні суспільству незрозумілі цілі державного будівництва. Влада конкретної відповіді на це не дає, обмежується посиленнями на перехідний характер нинішнього стану розвитку суспільства, що ще більше посилює невіру народу в ефективність влади.

Таким чином, аналіз основних особливостей української правової ментальності надає підстав констатувати, що вона є непростим феноменом, який володіє як позитивними, так і негативними якостями і особливостями. Його не можна розглядати лише в “білих”, або лише в “чорних” тонах, оскільки ще не опрацьована концепція ідеальної моделі суспільної ментальності. Саме тому кожна ментальність, у тому числі й українська, є по-своєму своєрідною і неповторною, у чому і полягає її основна цінність.

Будь-яку особливість української національної правової ментальності можна розглядати з різних позицій. Сьогодні мають місце і визнання її як позитивної, і як деформованої, збоченої. І все ж для нормального функціонування суспільства у правовій реальності аналіз української правової ментальності у сучасній динаміці має здійснюватись об'єктивно і неупереджено. Всебічне урахування ментальності українського народу дасть позитивні наслідки у процесі здійснення тих перетворень, які відбуваються у нашій країні. І навпаки, неврахування менталітету українців – це небезпека, яка може мати важкі наслідки як для реформ, так і для політичної кар'єри самих реформаторів.

З поняттям ментальності (менталітету) тісно пов'язане поняття правосвідомості українського народу. Однак, аналіз свідчить, що рівень правової культури і правосвідомості громадян України ще надзвичайно низький. Багато у чому це пояснюється елементарним незнанням Конституції України і законів України, низьким рівнем правової освіченості взагалі.

Перманентна і всеосяжна криза (економічна, фінансова, енергетична, культурна, правова тощо), у якій ще й досі перебуває Україна, безпосередньо пов'язана з кризою духовності. Як наслідок – зростання злочинності, корупції, прояви антисоціальних явищ. За таких умов право і тільки право має пріоритетне значення, може і повинно позитивно впливати на стабільність українського суспільства. Право покликане бути інструментом духовного оновлення і оздоровлення останнього. Сьогодні виникає нагальна потреба і необхідність у синтезі досвіду творення держави і права, який набутий упродовж тисячолітньої історії українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий М.И., Толпыго А.К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. –1998. –№ 4. –С.74-89.

2. Заздравнов А.П. Динаміка менталітету в культурі сучасної України // Наукові записки Харківського військового університету: Соціальна філософія, педагогіка, психологія. –Харків: ХВУ, 2002. – Вип.ХІІІ. –С.18-26.

3. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. –Харьков: Право, 2002. –328 с.

4. Моїсеєва Н.І. Особливості і характер ментальності українців // Наукові записки Харківського військового університету: Соціальна філософія, педа-

гогіка, психологія. –Харків: ХВУ, 1999. –Вип.ІV. – С.127-132.

5. Чернобаева Т.Г. Изменение гендерных стереотипов при переходе к постиндустриальному обществу // Вісник Харківського національного університету: Сер. Теорія культури і філософія науки. –2002. –№ 553. –С.158-164.

6. Дзьобань О.П. Детермінанти і особливості трансформації духовної сфери українського суспільства // Там же. –С.62-67.

7. Соціально-філософський аналіз аспектів національної безпеки України: Звіт про НДР (заключний) /Харк. військ. ун-т (ХВУ); Керівник Дзьобань О.П.; Інв. № 12253. –Харків, 2002. –213 с.

Надійшла до редколегії 09.07.2002

Дзебань А.П., Рипа О.Л. Основные признаки украинской национальной правовой ментальности
На основе анализа трудов современных исследователей проблем ментальности определяются и обосновываются основные специфические черты, содержание и особенности украинской правовой ментальности. Показана взаимосвязь украинской правовой ментальности с политической и моральной формами общественного сознания, духовно-культурными аспектами общественной жизнедеятельности.

DZEBAN' A.P., RIPA O.L. THE BASIC TAGS OF THE UKRAINIAN NATIONAL LEGAL MENTALITY
On the basis of the analysis of transaction's of the modern explorers of problems of mentality are determined and the basic particular features, contents and features of the Ukrainian legal mentality are substantiated. The inter-coupling of the Ukrainian legal mentality with the political and intellectual forms of public consciousness, spiritual-cultural aspects of public habitability is showed.

УДК 316.62

М.С. ЖУРОВ, канд. психол. наук

Симферопольский филиал Национального университета внутренних дел

ПРИРОДА МАССОВЫХ ПРОЦЕССОВ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Рассмотрены проблемы анализа природы массовых процессов, предложены обобщенные характеристики их описания.

Когда массовые выступления по всей Европе стали угрожать социальной системе, возник вопрос о том, что представляет собой толпа. Впервые появляется определение толпы как скопления людей, а ее поведение представляется безумным и носящим криминальный характер, поэтому именно в этот период начинают усиленно говорить о «преступных толпах». В 1920 г. Фоконне выступает с предложением ввести в уголовное право принцип криминальности толп и их ответственности. Итальянец Сигеле первым придает специальный смысл термину «криминальные толпы». В этом смысле у него выступают все социальные движения и политические груп-

пы. У Ле Бона в понятие толпы включаются уличные бунтующие толпы, народные сборища, коллегии, парламенты, сословия, кланы, высшие слои общества, а также носители интеллектуальных национальных движений. В его представлении масса является исключительной противоположностью личности, что создает сложность ее психологического описания с позиции профессиональных психологов. Основной вопрос, который рассматривался в поведении толпы или масс, касался только преступлений, которые те могли совершить. Эти представления о толпе или массе людей широко распространены и составляют основу рассуждений и размыш-